

Lycksele prästbord

Det första land som expeditionen kom in i var Lycksele prästbord. Riktigt var landet började är oklart. Ett av de uppdrag som landshövding Johan Graan hade tecknat ned i sitt memorial (punkt 2) var att de utskickade noga skulle taga i akt ”varest skillnaden är emellan Västerbotten och själva Lappmarken”. Detta skedde också, men lustigt nog ger Gedda och Holm olika svar på den viktiga frågan. Holm säger att det berättades för dem att skillnaden gick vid Junkaravan, vilket är just det ställe där lappmarksgränsen idag skär Umeälven. Gedda har Junkaravan med på kartan, men han har inte dragit gränsen där utan längre uppströms, mellan Tuggenforsen och Vargstrupen.

Även när det gäller landets övre gräns har Gedda och Holm olika uppgifter. Holm säger att prästbordets ägor sträcker sig från Junkaravan till Granselforsen, en numera överdämd fors nedströms Umgransele. Gedda

har däremot dragit gränsen längre nedströms, nedanför Storforsen (mer känd som Bålforsen). Några andra gränspunkter för Lycksele prästbord anges varken i beskrivningen eller på kartan.

Som framgår av den rekonstruerade kartan är det ett antal sjöar inom prästbordslandet som inte gått att identifiera, framför allt väster om Lycksele. Det råder dock inget tvivel om att landet hade sina centrala delar inom den egentliga Umeälvens avrinningsområde. Det omfattade också stora arealer som avrinner till Vindelälven – hela Arvån ovanför lappmarksgränsen, samt möjligen även den översta delen av Sikbäcken. Identifieringen av ”Järf-tresch” med någon av Busjöarna är dock högst osäker; det kan ha varit så att Sikbäcken helt och hållet låg utanför Lycksele prästbords land.

Arvåns tillhörighet verkar inte heller ha varit solklar. När ett nybyggetogs upp vid Nedre Arvträsket 1748

uppgavs detta ligga på Olof Olofssons skatteland, vilket var det angränsande Tvaraträsk (land 16).¹

Lycksele prästbords västra gräns följer enligt Geddas karta i stort sett Örän, men även här finns oklarheter. När bostället Bratten på 1720-talet anlades vid Örän fick nybyggaren inte fiska i älven utan tillåtelse av kyrkoherden, eftersom ”denne åbo sitter på ett lappland som hörer pastorn till”, som det står i beskrivningen till den geometriska kartan över ”Brattfårssen” från 1726. Som Gedda dragit gränsen hörde emellertid älven närmast Bratten (selet *Jacko Soan*, det vill säga Bäveravan eller selet närmast nedströms) inte till prästbordet utan till det angränsande Stöttingsland (land 13). Holm tar också upp *Jacko Soan* i beskrivningen av det sistnämnda landet.

¹ Egerbladh, Fyra Lyckselebyar, s. 79.

Gammaplatsen, den gamla kyrkplatsen i Lycksele, är idag museiområde. På bilden skymtar man en skogssamisk timmerkåta och en stolpbod. Foto: författaren (2010).

Lycksele prästbord kallades alltså för "lappland" ännu 1726, men det hade inte på länge haft någon skattelapp utan brukades av prästens hushåll. Vi vet inte hur länge detta varit fallet. Kyrkan hade byggts 1607, men prästen hade bott kvar i kustlandet och knappast haft behov av ett prästbord i lappmarken. Efter bara tio år hade Lycksele lappmarksförsamling dessutom återgått till Umeå socken. Först i och med att Skytteanska skolan inledde sin verksamhet 1632 kom två predikanter att bosätta sig i Lycksele och behövde mark och vatten till sin försörjning. Kanske var

det vid denna tidpunkt som prästbordet kom till.

Hade det dessförinnan funnits en samisk familj på landet, en familj som fördrevs och fick söka sin försörjning på annat håll? Ossian Egerbladh citerar uppgifter ur en lapplängd som säger att förfäderna till en Anders Nilsson ska ha varit skattelappar på Lycksele prästbords land. Samme man ska under en tid ha skött renarna åt Olof Graan, som var kyrkoherde 1716–39.² Enligt de kyrkboksuppgifter som Kjell-Åke Lundström sammanställt ska Anders Nilsson

2 Egerbladh, Rusksele, s. 71.

emellertid ha varit son till klockaren Nils Andersson, som var innehavare av Altavari (land 16) vid Geddas och Holms besök. Huruvida släkten tidigare också hade kontrollerat prästbordslandet vet vi inte.

När Gedda och Holm kom dit 1671 hade landet i alla fall definitivt tagits i bruk av skolans predikanter. Holm beskriver att det fanns odlad åker vid kyrkplatsen (nuvarande Gammplatsen, se bilden) och ängar vid Vargstrupen och Tannudden. Starrhö slogs vid Lycksträsket. Fiske bedrevs såväl i älven som i landets många sjöar. Någon ytterligare etablering föreslogs inte.

Turberg

Gedda och Holm lämnade prästbordet, fortsatte uppför Umeälven och kom till landet **Turberg**. Från Gransele-forsen sträckte det sig upp till Ruselet, som enligt Geddas karta var delat på längden med det nordligare Pauselandet. Den gränsen verkar ha varit mycket stabil, för vittnen beskriver den i tingsprotokoll från 1730- och 1740-talen.¹

I väster sträckte sig Turbergslandet till Öreälven. I öster tycks gränsen i stort sett ha följt vattendelaren mot Lycksabäcken. Förutom Gransele-forsen finns inga gränsmärken markerade på kartan eller omnämnda i texten.

Landet måste ju ha fått sitt namn efter något berg, men det är okänt vilket. Turberget finns inte med på Geddas karta och inte heller på moderna kartor. På Geddas karta hittar man dock en sjö med namnet *Tuurtresch*, som av kartbilden att döma måste vara Valträsket väster om

Rusträsket. Eftersom likartade namn brukar hänga ihop kan man misstänka att Turberget är något av bergen i närheten av Valträsket. Kanske var det Toskberget eller Mörtliden som på 1600-talet kallades så? Ett intressant sammanträffande är att man nedanför Mörtliden, på en udde i Mörtträsket, 1963 hittade ett stort samiskt depåfynd med totalt 259 föremål. Där fanns mynt och silverföremål från 1100-talet samt spännen och smycken från 1200-talet. En del menar att det rör sig om en offerplats, andra ett undangömt handelslager.²

Troligen är det Mörtträsket som på Geddas karta fått namnet *Peto Jauri*. "Peto" kommer av det samiska ordet "beähttu", som betyder "förbud", vilket kanske indikerar att platsen betraktades som helig.

I 1695 års jordebok kallas landet **Turträsk**. Det skulle kunna tyda på att landets huvudviste låg vid Turträsket, dvs. Valträsket. I FMIS finns också uppgifter om att det i början av

1900-talet ska ha stått stolpar till förrådsbodar på en gammal renvall söder om Valträsket, men platsen har inte kunnat lokaliseras av arkeologer. Konkreta lämningar efter en renvall har däremot dokumenterats mellan Sör-Sjön och Gravtjärnen. Vid Rusträsket och Valsjön finns för övrigt en mängd fångstgropar och boplatser av äldre slag, vilket visar att området under lång tid varit attraktivt för människor.

Gedda har dock inte markerat något viste inom detta område. Det enda viste som finns på kartan inom Turbergslandet ligger i landets sydvästra del, vid *Metke Jauri* (Sörträsket), som beskrevs efter texten om Stöttingsland (N) (sidan 81). Inga lämningar efter detta viste är kända.

Längs merparten av Umeälven inom detta land, från Granselet upp till Ruselet, registrerade Gedda och Holm goda naturliga slättermarker och dessutom jordmån lämplig för åker. Till detta kom riklig tillgång på timmer, löv och näver, skogsbete, kvarnställen, svedjeland samt fiske i Gran- och Ruselen. Här fanns allt som behövdes för att tre bönder skulle kunna försörja sig. Det

1 Egerbladh, Kattisavan o. Rusele, s. 36ff.

2 Zachrisson, Metalldepåer, s. 25–59.

boställe som utsågs låg på en plats som kallades för Vallen. Av kartan att döma ska den ha legat någonstans mitt emot Kattisavan, inom ett område som numera är överdämt. Namnet tyder på att detta var platsen för en renvall och således ett viste, men Gedda har inte satt ut någon sådan symbol. Det kan vara ett förbiseende, men det kan också vara så att vistet inte längre var i bruk. Man kan notera att Gedda har placerat vallen inom Pausellandet (nedan), vars innehavare hade ett aktivt viste vid Åskilje.

Turbergsländets västra del såg Gedda och Holm inte under uppresan mot fjällen, men däremot kom de dit när de senare följde Öreälvens dalgång nedströms. Vid *Metke Jauri* (Sörträsket) – antagligen vid själva vistet – bedömde de att ytterligare två åbor skulle kunna slå sig ned. De två

punkter som markerar boställena syns dåligt på Geddas karta eftersom de inte har fyllts i med rött, men de finns där om man tittar noga.

Någon bebyggelse kom aldrig till stånd vid Sörträsket. Däremot anlades det första nybygget vid Umeälven inom just det område som Gedda och Holm utsett för boställe A. Det var Mårten Mårtensson, dotterson till den legendariske finnen Johan Philipsson i Örträsk, som 1730 fick tillstånd att ta upp ett nybygge i Kattisavan. Som om inte det hade varit nog påbörjade han samma år också ett nybygge i Rusele (se land 3). 1740 flyttade Mårten Mårtensson dit och lät Kattisavan ligga öde under en period, innan han överlämnade stället till sin måg Israel Andersson.¹ Vid det laget fanns det också ett nybygge vid Granselet,

1 Egerbladh, Kattisavan o. Rusele, s. 6ff.

anlagt 1734 av Johan Johansson, kusin till Mårten Mårtensson. Sedermera kom det att kallas för Umgransele.²

Den siste samiske innehavaren av Turbergsländet hette Anders Tomasson. Han var skickare (hjälpreda åt häradshövding eller fogde) och måg till den Amund Amundsson som nyttjade landet vid Geddas och Holms besök. Anders Tomasson noteras i uppbördsböckerna som innehavare åtminstone fram till 1741. Enligt ett tingsprotokoll från 1746 hade landet efter hans död tillfallit nybyggaren Johan Johansson i Umgransele.³ Landet kallades då för **Rusträsk**, ibland felaktigt **Ruskträsk** eller **Risträsk**. Snart tog bönder från Kattisavan över. De fortsatte sedan att skatta för Rusträsklandet tills det upphörde att existera någon gång i slutet av 1800-talet.

2 Egerbladh, Stensele, s. 5.

3 Egerbladh, Kattisavan o. Rusele, s. 52. Egerbladh skriver Anders Andersson, med ett frågetecken efter. Enligt uppbördsböckerna är Tomasson det riktiga.

Turbergsländet kallades senare för *Turträsk*, därefter *Rusträsk*, ibland felaktigt *Ruskträsk* eller *Risträsk*.

Pausel

När näst kom Gedda och Holm till landet **Pausel**, som omfattade Umeälven från Ruselet till trakten av Grundfors och dessutom Juktåns nedersta del. I landets centrum fanns förutom älven det stora Blåviksträsket, så smalt i mitten att det nästan utgör två sjöar. En stor del av Lycksabäcken ingick också. Ett par av sjöarna där har blivit omkastade på Geddas karta, men de flesta går att identifiera.

Väster om Umeälven sträckte sig landet halvvägs till Pauträsk, medan östgränsen tycks ha följt vattendelaren

mellan Lycksabäcken och Vindelälven. Några gränsmärken finns inte markerade på kartan och nämns heller inte i texten.

Pauselländets innehavare, Umbyns länsman Nils Nilsson, bodde vid Åskilje. Hans viste ska ha legat på näset vid Juktåns mynning i Umeälven, väster om Granavan. Inga lämningar efter detta viste finns registrerade i FMIS.

På kartan finns ytterligare två visten markerade inom landet. Ett kallas på kartan för Sandudden och kan lokaliseras till nuvarande Paulund. Där

finns en plats, kallad Lappvallen, med rester efter en boplatz (räa Lycksele 18:2). Vid en arkeologisk utgrävning hittades här bland annat pilspetsar, brända ben och ett hängsmycke i brons.

Ytterligare ett viste finns på Geddas karta mellan älven och det nedre *Blåånyketresch*. Det skulle kunna vara identiskt med den kåtatomt och troliga renvall som undersökts av

*Pilspets från Paulundsvallen.
Foto: Västerbottens museum.*